

بررسی علل تغذیه با شیر مصنوعی در شیر خواران زیر ۶ ماه تحت پوشش مراکز بهداشتی- درمانی استان مازندران سال ۱۳۸۲

حسین جلاهی (M.D.)^{*} رضا علی محمدپور (Ph.D.)^{**} شیرزاد غلامی (M.Sc.)^{***} حبیب واحدی (M.Sc.)^{****}

چکیده

سابقه و هدف: تغذیه انحصاری با شیرمادر یک اصل بسیار مهم در تأمین سلامت کودکان در چهار الی شش ماه اول زندگی می باشد و مزایای آن برای کودک، مادر، خانواده و اجتماع مورد تأکید همه صاحب نظران می باشد. لذا ضروری است علل تغذیه با شیر مصنوعی مورد بررسی قرار گیرد و علل محروم شدن شیر خوار از نعمت شیر مادر معین شود.

مواد و روش‌ها: در این مطالعه توصیفی، مادران کودکان زیر شش ماه ۱۳ شهرستان از استان مازندران که تحت پوشش مراکز بهداشتی- درمانی قرار داشتند، مورد بررسی قرار گرفتند. جمع آوری داده ها در سال ۱۳۸۲ و به صورت سر شماری انجام گرفت. تمامی نمونه ها از شیر مصنوعی (کمکی یا کامل) استفاده می کردند. داده ها از طریق پرونده خانوار و پرسش از مادر، جمع آوری و در پرسشنامه ها درج گردید. در انتها اطلاعات در نرم افزار SPSS تجزیه و تحلیل و آزمون های t و کای دو برای مقایسه متغیرهای کمی و کیفی استفاده شد.

یافته‌ها: نتایج نشان می دهد ۵۹/۵ درصد شیرخواران، شیر مصنوعی را به صورت کمکی و ۴۰/۵ درصد به صورت کامل مصرف می نمایند. جهت بررسی علت مصرف شیر مصنوعی، ۲۵ عامل مطرح شد که بیشترین آن‌ها دو قلوبی (۲۳/۸ درصد)، کمبود شیر مادر (۱۳/۶ درصد) و رشد ناکافی کودک (۱۳/۴ درصد) بوده است. شاخص های میانگین شروع شیر مصنوعی به روز نشان می دهد که مصرف کمکی شیر مصنوعی، ۴۲ و مصرف کامل شیر مصنوعی، ۳۵ روز است که این تفاوت از نظر آماری معنی دار می باشد ($P < 0.10$).

استنتاج: از ۲۵ علت استخراج شده به عنوان علل تغذیه کودک با شیر مصنوعی، ۵۰/۸ درصد را دو قلوبی، کمبود شیر مادر و رشد ناکافی کودک تشکیل می دهد. موارد استفاده مطلق شیر مصنوعی (از کل علل شناخته شده)، ۲۷/۴ درصد می باشد و مابقی علل به بررسی بیشتر نیاز دارد.

واژه های کلیدی: شیر مصنوعی، شیر مادر، شیرخوار

مقدمه

مرگ و میر در شیرخواران، شیر مادر است. مسلماً مزایای مادری آن از قبیل کاهش و کنترل خونریزی بعد از

کامل ترین و مهم ترین غذای لحاظ مزایای تغذیه ای، ایمنی شناسی، روانی، اقتصادی- اجتماعی و کاهش

^۱ این تحقیق طی شماره ۳۶-۸۲ در شورای پژوهشی دانشگاه ثبت شده و با حمایت مالی دانشگاه علوم پزشکی مازندران انجام شده است.

✉ ساری: رصالح شیرازی- دانشکده بهداشت

* دکتری عمومی، کارشناس آموزشی دانشگاه علوم پزشکی مازندران

** دکتری آمار و اپیدمیولوژی، عضو هیات علمی دانشگاه علوم پزشکی مازندران

**** کارشناس ارشد تغذیه، عضو هیات علمی دانشگاه علوم پزشکی مازندران

تاریخ دریافت: ۸۳/۳/۳۰ تاریخ انجام اصلاحات: ۸۳/۷/۱۱ تاریخ تصویب: ۸۳/۸/۲۵

مواد و روش ها

در این بررسی توصیفی، مادران کودکان زیر شش ماه ۱۳ شهرستان از استان مازندران که تحت پوشش مراکز بهداشتی-درمانی قرار داشتند، در فاصله ماه‌های آذر تا اسفند ۱۳۸۲ مورد پژوهش قرار گرفتند و جمع‌آوری داده‌ها به صورت سرشماری انجام گرفت. حجم کل نمونه ۴۶۲ نفر بود که بعد از هماهنگی‌های لازم با مرکز بهداشت استان، توجیه و آموزش دقیق طرح و روش پر کردن پرسشنامه‌ها به صورت یکسان و در قالب کارگاه به همکار پزشک و کارشناسان (که از هر شهرستان یک یا دو نفر که حداقل ۳ سال سابقه کار داشتند) توسط مجری اصلی طرح به عمل آمد. در ادامه، کارشناسان هر شهرستان به مراکز بهداشتی-درمانی شهرستان مربوط مراجعه و داده‌ها را از طریق پرونده خانوارهای مورد نظر و پرسش از مادر جمع‌آوری و آن را در پرسشنامه‌ها درج کردند.

در ضمن همکار پزشک و مجری اصلی طرح در تمام مدت اجرای طرح، پایش‌های لازم را جهت افزایش کیفی طرح صورت دادند. سپس داده‌ها در نرم افزار excel تعریف شد و از طریق نرم افزار spss تجزیه و تحلیل آماری صورت گرفت. از شاخص‌های آمار توصیفی برای تعیین وضعیت و از آزمون‌های t و کای دو برای مقایسه متغیرهای کمی و کیفی استفاده شده است.

یافته‌ها

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد ۵۲/۸ درصد شیرخواران مذکر و ۴۷/۲ درصد، مونث می‌باشند. ۵۵/۶ درصد آن‌ها شهری و ۴۴/۴ درصد روستایی می‌باشند. ۵۹/۵ درصد کل نمونه‌ها از شیر مصنوعی به صورت کمکی و ۴۰/۵ درصد از شیر مصنوعی به صورت کامل استفاده می‌کنند و کل قوطی مصرفی ماهانه ۲۵۲۵ عدد با میانگین مصرفی ۵/۵ قوطی در ماه است.

زایمان، فاصله گذاری کوتاه مدت و کاهش بعضی از سرطان‌ها، خصوصاً سرطان پستان و تخمدان بر کسی پوشیده نیست. لذا سال‌ها است که پزشکان و کارکنان بهداشتی، ترویج تغذیه با شیر مادر را در برنامه‌های آموزشی و خدماتی خود مد نظر دارند (۱، ۲).

علی‌رغم توصیه سازمان بهداشت جهانی (WHO) در تغذیه انحصاری با شیر مادر در ۶ تا ۴ ماه اول زندگی کودک، متأسفانه در بررسی به عمل آمده در کشور از سال ۱۳۷۶ تا اواخر ۱۳۷۹ شاهد کاهش آن در شهر (از ۵۳/۳ درصد به ۴۱/۷ درصد) و روستا (از ۵۷/۷ درصد به ۴۸/۳ درصد) بوده‌ایم (۳). آنچه به نظر مسلم می‌آید اختلاط شیر مادر با تغذیه مصنوعی خصوصاً شیر مصنوعی و یا قطع کامل شیر مادر و شروع تغذیه با شیر مصنوعی است که این امر برای شیر خواران بسیار مخاطره آمیز خواهد بود.

بدون شک تجویز شیر مصنوعی برای هر کودک خصوصاً زیر ۶ ماه باید از نظر علمی، قابل توجیه باشد و گرنه آسیب‌های اقتصادی، اجتماعی، روانی و شاید فرهنگی آن برای فرد، خانواده و جامعه غیر قابل جبران خواهد بود. از طرفی دلایلی که شیر مصنوعی بر شیر مادر ترجیح داده می‌شود و باعث می‌شود همکاران محترم پزشک و کارشناسان بهداشتی آن را تجویز نمایند در سطح مراکز بهداشتی-درمانی استان، به طور دقیق مشخص نیست.

لذا بررسی و تعیین علل مصرف شیر مصنوعی در شیرخواران زیر ۶ ماه ضروری به نظر می‌رسد. در لزوم انجام این پژوهش همین بس که هر ۳۰ ثانیه، یک کودک شیرخوار به علت تغذیه ناسالم با بطری (به عبارت دیگر تغذیه با غیر شیر مادر) جان خود را از دست می‌دهد و سالانه ۱/۵ میلیون کودک در کشورهای فقیر به علت عدم تغذیه با شیر مادر، تلف می‌شود (۴).

باقیمانده را رشد ناکافی کودک، مصرف دارو توسط مادر، فرزند خواندگی، بیماری قلبی کودک، شکاف کام، جدایی مادر از کودک تشکیل می‌دهد (جدول شماره ۱). روند منحنی رشد در کودکان شیر مصنوعی خور به ترتیب، کم‌ترین نزولی و بیش‌ترین صعودی می‌باشد (۱/۹ و ۹۲/۴).

نوع زایمان در ۷۱/۴ درصد به صورت سزارین بوده که درصد قابل توجهی از آن را دوقلویی تشکیل می‌دهد (حداقل ۲۵ درصد).

۴۸/۶ درصد مادران، دارای مدرک دیپلم یا بالاتر هستند و ۹/۳ درصد آنان بی سواد بوده و یا در حد خواندن و نوشتن، سواد دارند (جدول شماره ۲).

۶۱/۹ درصد کودکان زیر ۶ ماه، فرزند اول خانواده بوده و فقط ۳/۷ درصد کل نمونه‌ها فرزند چهارم تا ششم می‌باشند.

در ۳/۵ درصد از کل ۶۶۲ مورد، فاصله بین دو زایمان کم‌تر از سه سال بوده است. ۶۳/۵ درصد علل مصرف شیر مصنوعی را دوقلویی، کمبود شیر مادر، نارس بودن کودک، شاغل بودن مادر، نگرفتن پستان توسط کودک، بی‌قراری کودک، بستری شدن مادر و بستری شدن کودک تشکیل می‌دهد. ۹/۱ درصد از کل علل مصرف را نداشتن نوک پستان، یک پستان بودن مادر، سه قلویی، حساسیت کودک به شیر مادر، لب شکری، هپاتیت مادر تشکیل می‌دهد و ۲۷/۴ درصد

جدول شماره ۱: توزیع فراوانی مطلق و نسبی دلایل مصرف شیر مصنوعی در شیرخواران کمتر از ۶ ماه استان مازندران در سال ۱۳۸۲

ردیف	علل مصرف	تعداد (درصد)	ردیف	علل مصرف	تعداد (درصد)
۱	دو قلویی	۱۱۰ (۲۳/۸)	۱۴	یک پستان بودن مادر	۵ (۱/۱)
۲	کمبود شیر	۶۳ (۱۳/۶)	۱۵	شکاف کام	۵ (۱/۱)
۳	رشد ناکافی	۶۲ (۱۳/۴)	۱۶	سه قلویی	۵ (۱/۱)
۴	نارس بودن کودک	۴۱ (۸۹/۹)	۱۷	تجویز پزشک	۴ (۰/۹)
۵	شاغل بودن مادر	۲۴ (۵/۲)	۱۸	جدایی مادر از کودک	۴ (۰/۹)
۶	نداشتن نوک پستان	۲۴ (۵/۲)	۱۹	حساسیت به شیر مادر	۲ (۰/۴)
۷	مصرف دارو توسط مادر	۲۴ (۵/۲)	۲۰	تیروئید مادر	۱ (۰/۲)
۸	فرزند خوانده	۲۱ (۴/۵)	۲۱	فتق کودک	۱ (۰/۲)
۹	نگرفتن پستان توسط کودک	۱۷ (۳/۷)	۲۲	لب شکری	۱ (۰/۲)
۱۰	بی‌قراری کودک	۱۶ (۳/۵)	۲۳	نقص ژنتیکی کودک	۱ (۰/۲)
۱۱	بستری شدن مادر	۱۲ (۲/۶)	۲۴	برده پشت حلق	۱ (۰/۲)
۱۲	بیماری قلبی مادر	۱۰ (۲/۲)	۲۵	هپاتیت مادر	۱ (۰/۲)
۱۳	بی‌ماری قلبی کودک	۶ (۱/۳)			

جدول شماره ۲: توزیع فراوانی مطلق و نسبی میزان سواد مادران شیرخواران کم‌تر از ۶ ماه استان مازندران در سال ۱۳۸۲

میزان سواد مادر	تعداد (درصد)
بی سواد یا در حد خواندن و نوشتن	۴۳ (۹/۳)
پایان دبستان	۹۶ (۲۰/۸)
پایان سیکل	۹۳ (۲۰/۱)
دیپلم	۱۴۰ (۳۰/۳)
فوق دیپلم	۲۱ (۴/۵)
کارشناس	۵۶ (۱۲/۱)
بالا تر از کارشناس	۸ (۱/۷)
نا معلوم	۵ (۱/۱)
جمع	۴۶۲ (۱۰۰)

از ۶۶۲ نمونه، ۱۸۰ مورد آن (۳۹ درصد) حداقل یک بار بستری و ۳ درصد از این ۳۹ درصد، بیش از یک بار بستری شدند و بیش‌ترین علت بستری (۱۲/۱ درصد) را زردی نوزادی تشکیل می‌دهد، لذا ۶۱ درصد از شیرخواران، سابقه بستری نداشتند.

۸۵/۵ درصد مادران، خانه دار و ۱۴/۵ درصد آنان شاغل بودند که بیش‌ترین شغل را دبیری (۶/۷ درصد) و کارمندی (۴/۳ درصد) تشکیل می‌دهد.

بیشترین گروه وزنی کودک در زمان تولد ۳۰۰۰ - ۲۵۰۱ گرم (۳۰/۳ درصد) و کم‌تر از ۲۵۰۰ گرم (۱/۳۰ درصد) می‌باشد (جدول شماره ۴).

جدول شماره ۴: توزیع فراوانی مطلق و نسبی وزن کودکان در هنگام تولد در استان مازندران ۱۳۸۲

تعداد (درصد)	وزن کودک در زمان تولد (گرم)
۱۸(۳۰۸۶/۹)	کم‌تر از ۱۵۰۰
۵۲(۱۱/۳)	۱۵۰۱-۲۰۰۰
۶۹(۱۴/۹)	۲۰۰۱-۲۵۰۰
۱۴۰(۳۰/۳)	۲۵۰۱-۳۰۰۰
۱۲۶(۲۷/۳)	۳۰۰۱-۳۵۰۰
۴۴(۹/۵)	۳۵۰۱-۴۰۰۰
۹(۱/۹)	بالتر از ۴۰۰۰
۴(۰/۹)	نامعلوم
۴۶۲	جمع

۷۴/۲ درصد کودکان در این تحقیق از کلاستروم استفاده کردند و ۲۰/۴ درصد تا سن دو ماهگی، تغذیه انحصاری با شیر مادر داشتند (جدول شماره ۵).

جدول شماره ۵: توزیع فراوانی مطلق و نسبی سن شروع مصرف شیر مصنوعی در گروه شیرخواران در استان مازندران ۱۳۸۲

تعداد (درصد)	سن شروع شیر مصنوعی
۱۱۹(۲۵/۸)	کم‌تر از ۷ روز
۳۴(۷/۴)	۸-۱۴ روز
۴۹(۱۰/۶)	۱۵-۲۱ روز
۶۵(۱۴/۱)	۲۲-۳۰ روز
۱۰۰(۲۱/۶)	۳۱-۴۰ روز
۳۷(۸)	۴۱-۹۰ روز
۳۴(۷/۴)	۹۱-۱۲۰ روز
۱۹(۴/۱)	۱۲۱-۱۵۰ روز
۴(۰/۹)	۱۵۱-۱۸۰ روز
۱(۰/۲)	نامعلوم
۳۶۲(۱۰۰)	جمع

۱۴ درصد مادران در طول بارداری دچار بیماری شدند که عمده آن‌ها عفونت ادراری (UTI)، ناراحتی قلبی، پراکلامپسی، دیابت حاملگی، سنگ کلیه و بیماری‌های روانی بوده و ۱۱ درصد مادران بعد از زایمان دچار بیماری شدند که شایع‌ترین آن‌ها خونریزی پس از زایمان، عفونت رحمی، افسردگی بعد از زایمان، سوانح عروق مغز (CVA) و صرع می‌باشد.

از کل زایمان‌ها فقط ۱۸ درصد آن ناخواسته بوده است. ۷۶ درصد مراقبت مادران در طول بارداری، کم‌تر از ۱۴ بار بوده است.

آموزش ترویج تغذیه با شیر مادر به مادران در طول بارداری و بعد از آن (مراقبت از کودک) به ترتیب ۶۶/۹ و ۸۵/۵ درصد می‌باشد.

۲۷/۶ درصد پدرها در این تحقیق کارگر روز مزد و یا بی‌کار بوده‌اند، و بیشترین درصد شغل پدر را به خود اختصاص داده‌اند.

۲۰ درصد از خانواده‌های نمونه پژوهش تحت پوشش هیچ بیمه‌ای نیستند و ۳۲ درصد سرپرست‌های خانوارهای مورد تحقیق، اجاره بهاء پرداخت می‌کنند.

سن بیش‌تر مادران در هنگام زایمان در محدوده ۲۵-۱۸ سال بوده (۳۹/۴ درصد) و عده بسیار کمی (۲/۶ درصد) زیر ۱۸ سال بوده‌اند (جدول شماره ۳).

جدول شماره ۳: توزیع فراوانی مطلق و نسبی سن مادران در هنگام تولد نوزاد در استان مازندران سال ۱۳۸۲

تعداد (درصد)	گروه سنی مادر
۱۲(۲/۶)	زیر ۱۸ سال
۱۸۲(۳۹/۴)	۱۸-۲۵
۱۲۵(۲۷/۱)	۲۶-۳۰
۸۳(۱۸)	۳۱-۳۵
۳۸(۲/۸)	بالتر از ۳۶
۲۲(۴/۸)	نامعلوم
۳۶۲(۱۰۰)	جمع

مصنوعی نام برد و ۲۷/۴ درصد را از کل موارد تشکیل می دهد. گروه دوم، موارد استفاده نسبی است که استفاده از شیر مصنوعی برای این دسته از شیر خواران آن هم به عنوان تغذیه کمکی به بررسی بیش تری احتیاج دارد که در این پژوهش ۹/۱ درصد را تشکیل می دهد. اما گروه سوم ۶۳/۵ درصد را شامل می شود که به نظر می رسد هر کدام از آن علل به تحقیق جداگانه نیاز دارد تا متغیرهای زیادی مورد بررسی قرار گیرد.

در این تحقیق دو قلوبی، ۲۳/۸ درصد را به عنوان علت تغذیه با شیر مصنوعی به خود اختصاص داده است. مضافاً این که کمبود شیر مادر (۱۳/۶ درصد) نارس بودن کودک (۸/۹ درصد) شاغل بودن مادر (۵/۲ درصد) نگرفتن پستان توسط کودک (۳/۷ درصد)، بی قراری کودک (۳/۵ درصد)، بستری شدن مادر (۲/۶ درصد) و بستری شدن کودک (۲/۲ درصد) علل تغذیه با شیر مصنوعی را به خود اختصاص دادند.

موارد استفاده شیر مصنوعی در شهر، ۵۵/۶ درصد و در روستا ۴۴/۴ درصد بوده است. یادآوری می شود تمامی ۴۶۲ نمونه مورد مطالعه، همگی از شیر مصنوعی (کمکی یا کامل) استفاده می کردند. در پژوهشی که توسط اشرقیان و همکاران (۱۳۸۱) در شهرستان تاکستان در کل جمعیت شیرخواران (شیر مادر خورها و شیر مصنوعی خورها) انجام شد، میزان مصرف شیر مصنوعی در شهر، ۷/۷ و در روستا ۶/۵ درصد بوده است (۵).

۶۱/۹۵ درصد شیرخواران، فرزند اول خانواده بودند که مادران آنان از تجربه کافی برخوردار نبودند و آموزش تغذیه نوزاد در طول بارداری و اهمیت آن و سپس در طول مراقبت از شیر خوار آن هم با شیوه های اثر گذار می توانست در تقلیل موارد فوق نقش مهمی را ایفا نماید، به هر تقدیر در راستای ترویج تغذیه با شیر مادر و احیای آن، مهم ترین مسأله، تبدیل دانش ها و نگرش ها به یک رفتار هنجار بهداشتی است. در این

نتایج حاصل از میانگین وزنی کودک در هنگام تولد (برحسب گرم) در شیر خواران مورد مطالعه نشان می دهد که در مصرف کمکی شیر مصنوعی، میانگین (\pm انحراف معیار) $2749/43$ ($\pm 68/650$) و در نوع کامل مصرف شیر مصنوعی $2908/92$ ($\pm 709/08$) گرم می باشد که این اختلاف از نظر آماری معنی دار است ($P < 0.01$) حاصل این پژوهش در شاخص های میانگین شروع شیر مصنوعی به روز نشان می دهد که در مصرف کمکی شیر مصنوعی، $42/34$ و در نوع مصرف کامل شیر مصنوعی، $30/39$ روز است که این تفاوت نیز از نظر آماری معنی دار می باشد ($P < 0.10$).

در بخش سنجش دانش و آگاهی مادران (براساس دستور العمل آموزشی ترویج تغذیه با شیر مادر وزارت بهداشت و درمان) ۱۳ سؤال مطرح شد که میانگین پاسخ دهی صحیح آن ۸۱/۸ درصد می باشد و در ارتباط با باور و نگرش های مادران در رابطه با شیر دهی مادر به فرزند خود ۱۴ سؤال ۵ گزینه ای مطرح شد که ۷۹/۸ درصد پاسخ ها بیانگر نگرش درست مادران است. نتایج حاصل از پژوهش نشان می دهد میانگین (\pm انحراف معیار) وزن زمان تولد در جنس پسر $2870/62$ ($\pm 670/63$) و در دختر $2740/39$ ($\pm 696/84$) است با آزمون t -test اختلاف بین وزن در دو گروه جنسی پسر و دختر از لحاظ آماری معنی دار می باشد ($P < 0.04$).

بحث

نتایج حاصل از این پژوهش نشان می دهد علل تغذیه با شیر مصنوعی در ۴۶۲ شیر خوار زیر ۶ ماه، در ۲۵ مورد دسته بندی شده است که تمامی علل در سه گروه قابل تقسیم می باشد. گروه اول، عللی است که بر اساس دستور العمل کمیته کشوری ترویج تغذیه با شیر مادر تعیین شده است که می شود از آن به عنوان موارد استفاده مطلق یا اجتناب ناپذیر برای استفاده از شیر

نوزادی و شیرخواری، خوب و چشمگیر بود ولی عملکرد آنان مغایر با اطلاعاتشان بود.

براساس نتایج تحقیق، موارد زیر پیشنهاد می‌شود:

- ۱- برنامه ریزی آموزشی برای تمامی پزشکان خصوصا متخصصین زنان، جراحی، اطفال در راستای ترویج تغذیه با شیر مادر.
- ۲- انجام تحقیق مداخله ای در مادران باردار جهت شیردهی موفق به عنوان مثال: تاثیر تغذیه، حمایت مردان و آموزش شیردهی موفق در طول بارداری و پس از آن در دو قلوبی.

سپاسگزاری

بودجه این طرح تحقیقاتی توسط معاونت پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی مازندران تأمین شده است. از همکاران بهداشتی استان، صمیمانه سپاسگزاری می‌شود. این پژوهش، هدیه ناچیزی است به همه سیاستگذاران، صاحب نظران، متخصصین، مدیران، محققین و در یک کلام تمامی عاشقان و دوستداران تحقیقات علوم پزشکی کشور عزیز ایران.

مطالعه، ۴۴/۹ درصد مادران نحوه دوشیدن شیر را نمی‌دانستند. در پژوهشی که معموری و سادات هاشمی (۱۳۸۰) انجام دادند، ۷۴ درصد مادران از روش دوشیدن شیر مادر و ذخیره سازی آن آگاهی نداشتند (۶).

۷۱/۴ درصد مادران، نوزادان خود را با روش سزارین به دنیا آوردند. لذا به نظر می‌رسد آموزش قبل از سزارین در صورت امکان و دستور فراهم کردن امکانات لازم و حمایت های ضروری بر این گونه مادران از طرف متخصصین زنان می تواند در موفقیت مادران در شیردهی با پستان اثر گذار باشد. در این بررسی ۳۹ درصد شیرخواران، حداقل یک بار در بیمارستان بستری شدند.

لذا گروه های حمایتی از ترویج تغذیه با شیر مادر در چنین شرایطی نباید اجازه دهند که مادر از فرزندش جدا شود و متخصصین اطفال باید رهبری این گروه ها را به عهده گیرند.

دانش و نگرش مادران در زمینه اهمیت تغذیه کودک با شیر مادر، طول مدت شیردهی، نحوه شیردادن، تغذیه مناسب مادر، ادامه شیردهی در موارد ابتلا کودک به اسهال و برخی بیماری های دوران

فهرست منابع

۵. اشراقیان، محمد رضا و همکاران. شیوع شیر خشک در میان شیر خواران مناطق شهری و روستایی شهرستان تاکستان زمستان ۷۷، *مجله پژوهشی حکیم* دوره ۵، شماره ۴ زمستان ۱۳۸۱- ص ۲۹۱.
۶. معموری غلامعلی و هاشمی، زهره سادات. بررسی ویژگی های شغلی و وضعیت شیردهی مادران شاغل شهر زاهدان، *مجله علمی دانشکده پرستاری و مامایی* زاهدان شماره ۱۵ و ۱۶، تابستان ۱۳۸۰، ص ۲۳.
1. Lowdermilk, Perry, Bobak. *Maternity & Women's health care* seventh edition. 2000; PP: 758-759.
2. Salazehi, khogasteh, *Mother & newborn health nursing*, 2001; PP: 167-172.
۳. وزارت بهداشت و درمان ایران، اداره کودکان. *نتایج مقدماتی DHS در برنامه کودکان*، مرداد ۱۳۸۰.
4. WWW. mcspotlight. Org/beyond/nestle. htm # nutricia